

Jiříčka obecná - pták roku 2020

Foto Tomáš Grim

Jiříčka obecná: pták roku 2020

Text a foto: Tomáš Grim

Šance pozorovat opeřence z blízkosti nebývají většinou zrovna vysoké – ptáci se lidí nepřekvapivě bojí. Natož abychom při kýženém bezprostředním pozorování ani nemuseli opustit naše bydliště. Nepoužijeme-li k přilákání ptactva lest, tedy krmítka, máme šance takřka nulové. Jiříčka obecná je snad jediný běžný druh ptáka, kterým se můžeme kochat i z panelákového okna z pár (deci)metrů a který za námi přijde sám – lákat ji ani nemusíme. Tento sympatický opeřenec se díky České společnosti ornitologické stal letos Ptákem roku.

V době, kdy většina z nás žije ve městech, by mohlo platit „každý opeřenec cestou do práce dobrý“. Ovšem: do měst proniká stále více ptačích druhů všude po světě a Česká republika není výjimkou (Grim T. 2017: Města: největší evoluční laboratoř světa? Naše příroda 10/5: 39–45). Přesto je takových druhů stále menšina. I v rámci ní i dnes převažují druhy, které sice blízkost člověka občas snášejí, ale přece jen si ve většině populací drží od lidí raději odstup.

Jen málokterý druh, nebo spíše jen některé jeho populace, to dotáhne tak daleko, aby jasně preferoval urbánní prostředí. Říkáme jim „městští využívači“ – takové druhy zpravidla mimo lidskou zástavbu ani nepotkáme. Příklady z našeho

okolí se vyčerpají poměrně rychle: rorýs obecný, rehek domácí, vrabec domácí... Nicméně i tyto extrémní nejsou úplně černobílé. Rorýsi hnízdí mimo území ČR daleko od lidí celkem běžně. Pro rehky domácí ve většině jejich areálu je dokonce spíš typické hnízdit mimo zástavbu než v ní; u nás je to naopak rarita, rehky domácí, kteří nejsou „domácí“, u nás najdeme jen vzácně, hnízdí např. v krkonošských suťoviskách. Vrabec domácí je sice ultra-komenzální, tedy druh bez nadsázky závislý na člověčích aktivitách, ale jeden z jeho poddruhů (*Passer domesticus bactrianus*) se ve svém středoasijském areálu člověku důsledně vyhýbá (Grim T. 2020: Vrabec kosmopolita. 1. Vzestup. Živa 68/1: 42–46).

▲
Vzdálenost k nejbližšímu zdroji bahna je jednou z klíčových vlastností prostředí, které určují, kde si jiříčky postaví své kolonie (a důvodem, proč v centrech měst aby je člověk většinou pohledal). V době sucha během počátku hnízdění sezóny je tedy pomoc těmto sympatickým opeřenečkům nasnadě... Hlubočky, ČR

Proč tento obsírnější úvod? Teprve při bližším zamyšlení nad dalšími typicky městskými ptáky (do nich samozřejmě počítáme i druhy vesnic, prostě jakékoli opeřence, kteří jsou úzce vázáni na antropogenní prostředí zástavby, parků či zahrad) si uvědomíme, jak výjimečným případem je jiříčka obecná. Ostatně kdy jste ji viděli stavět své hliněné opevněné hnízdo na něčem jiném, než člověkem vyrobeném podkladu, ať už budově či mostní konstrukci?

Jiříčka jako městský rekordman

Všem dobře známá (a to je právě ono!) jiříčka, podobně jako další „vlaštovky“, na rozdíl od většiny ostatních ptačích druhů z lidské činnosti úspěšně těží. Vazba celé čeledi na lidské aktivity není tak extrémní jako u vrabců (tam je spíše omezena na rod *Passer*, kde tři čtvrtiny z celkem 28 druhů jsou komenzální – v rámci ptačí fylogeneze je to rekordní vazba na člověka). U našich druhů je však nápadná: vlaštovky obecné upřednostňují stáje, břehule říční pískovny a jiříčky obecné budovy, od vesnických domků po paneláky. Člověkem nedotčená příroda je „naším“ vlaštovkovitým většinou úplně cizí.

Ostatně i druhové názvy jiříčky, vlaštovky i vrabce (*urbicum*, *rustica*, *domesticus*) nás nenechávají na pochybách, že jde o protřelé urbanizační profesionály. Jak dlouho se ale tak silně váží na člověka? U vrabce to víme asi nejpřesněji: 10 000 let, tedy od doby neolitické zemědělské revoluce.

Fosilní nálezy vlaštovek, které naznačují vazbu na člověka, jsou přibližně o polovinu mladší: cca 5 000 let. Ve srovnání s nimi může délka urbanizace jiříčky působit nedomrle: kolem 2 000 let.

Postavit však jakékoli srovnávání v jakékoli oblasti na rekordmanech či extrémech prostě není fér. Férovým měřítkem je vždy to, co je typické, většinové, tedy průměr. Pak by měla být každému výjimečnost jiříčky (a samozřejmě i vlaštovky či vrabce) okamžitě jasná: typické synantropizující druhy podléhají vábení lidské blízkosti teprve desítky, maximálně stovky let. Snad nejlépe doložený příběh poměšťování evropského ptačího druhu by šlo vyprávět o kosu černém (pro většinu ostatních druhů jsou informace bohužel tak kusé, že z nich zpravidla nelze nic rozumného vyvodit). Kos začal pronikat do měst jako jeden z prvních ptáků až koncem 18. století v Německu. Většinou však mnohem později, ve východní části Evropy až ve 20. století. Jiříčka má tedy náskok oproti typickým urbanizovaným druhům o celá tisíciletí.

Jedno hnízdo stojí 500–1 500 přiletů s kuličkou bláta. Snad prostý fakt, že i naši předci stavěli svá „hnízda“ z bláta a slámy, stojí alespoň částečně za sympatiemi, které k jiříčkám chováme. Hlubočky, ČR

Proč je jiříčka „starý známý“?

Čím to, že mnohé druhy ptáků přestávají být obyvateli lesů, vod a strání a nastupují kariéry opeřených venkovanů a měšťáků? Z celé řady důvodů vyčnívají dva zásadní: lepší potravní nabídka a snesitelnější mikroklima v zástavbě v zimním období. Oba důvody podtrhují další výjimečnost jiříčky – je to pták tažný, takže synantropizaci jiříčky musely pohánět jiné síly než u většiny ostatních urbánních ptáků.

Potravní nabídka zimní mezi nimi být nemůže, ale asi to nebude ani taletní: v hnízdní sezóně je totiž ve městech obecně méně hmyzu než mimo města. I proto jsou všude po světě mezi městskými ptáky hmyzožravci zastoupeni méně než ptáci semenožraví. Platí to stejně pro hmyz ve vegetaci, tak ve vzduchu: rozdíl v objemu vzdušného aeroplanktonu mezi středem města a periferií je přibližně desetinásobný. To je asi jedním z důvodů, proč jiříčky najdeme více na vesnicích a spíše na okrajích než v centrech měst (Fuchs R. a kol. 2002: Atlas hnízdního rozšíření ptáků Prahy. ČSO, Praha).

Každopádně potravní nabídka mohla být důležitým důvodem při pradávnné synantropizaci jiříčky. Kolem zemědělských stavení je hmyzu relativně víc i dnes, natož v méně čistotné minulosti – rozdíl zvláště nápadný v dnešní „sterilní“ zemědělské krajině. Je tedy možné, že jiříčka se před tisíci lety „chytila na udičku“ kvalitní potravní nabídky v okolí zemědělských usedlostí a změna biotopových preferencí ji udržela v blízkosti člověka i dnes.

Svou roli jistě hraje i výběr umístění hnízda: ostatně kolik vhodných skalních útesů najde zrovna u nás jiříčka mimo lidská sídla? Je z tohoto pohledu vůbec

překvapivé, že i další skalní hnízdiče, např. rehky domácí a rorýsy obecné mimo lidská sídla abychom pohledali?

Nakonec je třeba nezapomínat, že z toho, že živočich upřednostňuje určitý typ prostředí, neplyne, že by to prostředí bylo „výhra“. Zvláště prostředí ovlivněné člověkem může jen budít zdání, že je dobrým místem k životu – ve skutečnosti může jít o tzv. ekologickou past. Do ní by nakonec mohla padnout i jiříčka (Grim T. 2020: Mimo poměšťovací řadu. Ptačí svět 27/1: 19–20).

Je u nás jiříčka vůbec druhem původním?

Podobně jako další typické urbanizované druhy ptáků, i jiříčka je druh relativně málo plachý: část záběrů, které doprovázejí tento text, jsem fotil přímo od svého pracovního stolu a k oknu (a hnízdu jiříčky) to jsou sotva dva metry. Okno nechávám otevřené a „moje“ jiříčky krmí svá mláďata nerušeně (soudě podle toho, že mé datlování prostě ignorují a vesele krmí své potomstvo). Podobně se k jiříčkám snadno dostaneme relativně blízko i na vesnicích, ať už u hnízd, nebo u kaluží, kde sbírají bláto na stavbu hnízd.

Přestat hnízdit v přírodě a „fixovat“ se na člověka – tak dramatická změna se nestane ze dne na den. Ony dva tisíce let, tedy odhadovaná doba synurbanizace u jiříčky, s tím bude nejspíš souviset. Píšu „nejspíš“ a ne „jistě“, protože známé i případy, kdy k podobně silné synantropizaci došlo hodně rychle, v řádu desetiletí – přečtěte si neuvěřitelný příběh americké jiříčky modrolesklé (viz obr.).

Jaký byl průběh sílící vazby jiříčky na člověka, se samozřejmě přesně nikdy nedozvíme. Každopádně výsledek je jasný: velká část dnešního areálu

jiříčky je antropogenní (původní hnízdiště na skalních útesech jiříčky definitivně opustily už začátkem 20. století). To je zjevné při prostém myšlenkovém experimentu: vymažeme-li z České republiky všechny umělé „útesy“, tedy jakékoli stavby, kolik zůstane útesů přirozených, kde by si jiříčka mohla hnízdo postavit? Tak vidíte. Je tedy těžko říct, jestli je u nás jiříčka vůbec druhem původním.

Tak trochu jako rorýs

Ať už je jiříčka u nás doma nezávisle na člověku, nebo jen využila urbanizačních změn během posledních století a tisíciletí, je to tvor nejen zajímavý, ale v některých ohledech vyloženě překvapující.

Chceme-li mezi neornitologií vzbudit zájem o ptactvo, je dobré mít v rukávu pár „es“. Tedy faktů o opeřencích, kteří svými podivnostmi udělají dojem i na člověka s ptačí biologii dosud neseznámeného. Klasické eso je rorýs: ostatně kdo jiný umí ve vzduchu nejen lovit, ale i pářit se a dokonce spát? Jiříčka. Páření ve vzdušných proudech u ní sice doloženo není, ale předpokládá se, že spát ve vzduchu umí také. Zvláště pak na zimovištích.

Pozoruhodná je i jedna z adaptací mláďat. Setrvalejší období deštivého počasí, zvláště pokud je k tomu navíc chladno, si vybírá na malých jiříčkách svou daň – vzdušný drobný hmyz za deště není aktivní a rodiče přestávají lovit. Jiříčce má ale „fígl“, který mu může zachránit život: má slušné tukové zásoby a umí upadnout do torporu. Díky tomu dokáže přežít pár dní o hladu. Opět podobně jako rorýs.

Chladné počasí může však být problém i pro dospělé. V roce 1974

zastihlo jiříčky během migrace ve švýcarských Alpách silné sněžení. Stovky tisíc jich za prudkou změnu počasí zaplatilo životem.

Jak žijí „chluponožky“

Zajímavým znakem jiříčky, kterým se odlišuje od ostatních pěvců, jsou i „chlupaté“ nohy, až po konečky prstů. Drobná a jemná bílá pírkna na nohách jí ostatně vysloužila i lidový název (chluponožka).

Pohlaví jsou velmi podobná, samice mají jen mírně šedší spodinu než samci, ale v terénu tento znak použitelný není. Je pozoruhodné, že jiříčka kromě tradičního hmyzu chytaného v letu občas sbírá bezobratlé z posedu na zemi, kamenech či vegetaci. Zcela vzácně byly jiříčky pozorovány, jak se dokonce přikrmují na bobulích bezu černého. Loví poblíž hnízda, zpravidla do dvou kilometrů, ale průměrně zalétávají „na nákupy“ jen kolem půl kilometru. Občas používají strategii, která je běžná spíše u tropických ptáků, ale známe ji také z jižní Evropy od volavky rusohlavé: i jiříčky následují velká (hospodářská) zvířata nebo zemědělskou techniku a hostí se na vyplašeném hmyzu.

Vzdušní hmyzožravci jsou potravně závislí na létajícím hmyzu. Uniknou tím sice konkurenci běžných hmyzožravců, kteří sbírají potravu z vegetace, ale vše má své nevýhody. Třeba když zaprší. To pak jiříčky musejí přestat lovit a odsednou na „útesy“. Mimo oblasti bohaté na přirozené skalní útesy a jeskyně ostatně dříve jiříčky (a rehci a rorýsi) nejspíš ani nežily (neměly tam na čem hnízdit). V oblastech, kde je dnes dostatek skal, se tyto druhy na člověka nevážou a hnízdí běžně mimo zástavbu. Hlubočky, ČR

Jiříčky se na pěvčí poměry relativně často mezirodově kříží s vlaštovkami obecnými (na obrázku). Naši kroužkovatelé je počastovali líbeznými jmény: jirivka a vlastička. Už vyvedená stará vlaštovčí hnízda jiříčky přiležitostně využívají k vlastnímu hnízdění.

Nic zas tak překvapivého, zvážíme-li všemožné stavební odchylky vlaštovčích hnízd (Cepák J. & Daneček V. 2006: Vlaštovky – originální architekti. Ptačí svět 13/2: 14; Dvořáčková L. 2019: Nová výzva pro vlaštovku obecnou. Živa 67/6: 311–312). Neméně kreativní (či chybující?) bývají i jiříčky (Májský J. 2007: Kd sa majster murár utne. Živa 55/4: 181; Šťastný K. 2007: Ještě k atypickým hnízdům jiříček. Živa 55/4: 181). Klášter Ipsilou, ostrov Lesbos, Recko

Na hnízdišti loví v průměrné výšce kolem 20 m, na zimovišti podstatně výše – kolem 50 m. V Africe žije celá řada dalších druhů vlaštovkovitých, snad jde tedy o důsledek konkurence s „místňáky“.

Ostatně projev takové vzdušné kompetice vidíme i u nás: vlaštovky loví níž nad zemí, jiříčky výš. A když už jsme u těch vertikál, tak rovnou dodávám, že v Evropě jiříčky hnízdí od nížin až do nadmořské výšky 2000 m n. m. V Asii jdou ještě výš – najdeme je i v 4500 m n. m.

Ze zimoviště k nám „jiřiny“ přilétají v dubnu a květnu, odlétají v srpnu a září. Během posledních desetiletí finišují svůj návrat, podobně jako řada jiných druhů, stále dříve. První se vracejí samečci a ti také vybírají místo, kde bude stát hnízdo. Zpravidla v místech chráněných proti povětrnosti, tedy pod římsou či v zapuštěné lodžii.

Na stavbě hnízda spolupracují oba partneři, stejně tak jako později na inkubaci vajec a krmení mláďat. Postavit „bunkr“ z často i více než tisícovky hliněných kuliček, s příměsí trusu či stébel, není žádná legrace. Veškerý materiál je navíc třeba slepit slinami.

A hliněnou misku pak vystlat travami a peřím. Celá tahle robotka zabere průměrně 10 dní nebo i dva týdny. I kvůli této náročnosti jiříčky rády recyklují hnízda z minulých hnízdění. Úprava staronového domova jim pak zabere podstatně méně času než stavba zbrusu nového – méně než týden.

U nás hnízdí jiříčky dvakrát do roka. První snůška bývá větší (čtyři vejce) než ta druhá (tři vejce). Výjimečně ale samička snese i sedmero vajec do jedné snůšky. Vajíčka jsou jako u většiny dutinových hnízdičů čistě bílá, bez skvrnění. Zahřívají je oba rodiče po dobu přibližně dvou týdnů. Délka péče o jiříččata je ještě delší, od tří do čtyř a půl týdne. Záleží na počasí a tedy potravní nabídce vzdušeného planktonu. I několik dní po vyvedení rodiče už samostatně létající mláďata dokrmují.

Po vyvedení z hnízda jej ale mláďata z druhého hnízdění natrvalo neopouštějí (jak je tomu normálně u drobných pěvců). Předtím než začnou vytvářet známá velká hejna před započítím migrace na jih, nacházejí v hnízdě úkryt během špatného počasí. V hnízdě i nocují. To pak bývá někdy pěkná mela, když se hned několik už vlastně dospělých jiříček pře o to, kdo bude dnes v noci v hnízdě nocležit!

(Ne)věrné jiříčky

V jednom ohledu jiříčky věrné jsou, v druhém zrovna moc ne. Jde ale o dvě „věrnosti“.

Věrnost jeví vysokou vzhledem k hnízdu. Ve stejném hnízdě snášejí samičky první i druhou snůšku dané sezony. Ostatně se do stejného hliněného „bunkříku“ vracejí i v dalších letech. Stará hnízda z minulých sezón jsou

terno – stojí méně úsilí na úpravu než stavba nových. A tak hnízdění začíná vždy dříve ve starých než nových hnízdech. Samičky i samečci zůstávají tak věrní svému domovu, že míra meziročního rozptylu dospělců je prakticky čísta nula. A to se můžou dožít až 14 let. Maximální věk jiříčky zjištěný z našeho území je však jen 6 let; není divu, když šanci přežítí do dalšího roku má jiříčka nějakých 40 až 60 %. I geografická věrnost mladých ptáků je vysoká: samičky jsou sice místu vylíhnutí věrné méně než samečci, ale vzdálenost mezi hnízdem, kde se jiříčka vylíhla, a hnízdem, které si v prvním roce života postaví, je průměrně pouhých 1,3 km. Rekord českých jiříček je pak 59 km.

Nevěrnost ale jeví jiříčky též. Jenže tu partnerskou: „oficiálně“ (tedy sociálně) jsou jiříčky, podobně jako většina pěvců, monogamní. Ale stejně tak jako většina pěvců pěstují i záletnou lásku (u opeřenců vlastně doslova...). V třetině (!) snůšek byste levobočky hledali úspěšně. Počet mimopárových mláďat je pak mezi 15 a 20 %. Hříšné lásce se zpravidla úspěšněji věnují větší (těžší) samci. V takto podvodném prostředí nepřekvapí, že sameček během stavby hnízda a v době kladení vajec samičce dělá garde. Hlídá ji, aby se nenechala pozvat k sousedovi „na kafe“...

Pokud vám jiříčka vzhledem k uvedenému přijde zvrhlá, posečkejte s úsudkem. Je doložen případ, kdy samice krmila dvě různé snůšky. A dokonce i hnízdo, kde jiříčcata krmil... rorýs.

Kolik je jiříček?

Jiříčku si většina z nás jistě představí v jednotném čísle – na rozdíl třeba od racků, pěnic či drozdů, kterých

- ▲ *Vlaštovka menší (Cecropis abyssinica) obývá pouze subsaharskou Afriku. Přesto vám může připadat povědomá – zvláště pokud jste na dovolené ve Středomoří zahlédli jí podobnou a příbuznou vlaštovku skalní (C. daurica). Sani Pass, Lesotho*
- ▼ *Při návštěvě Severní Ameriky vaši pozornost můžou zaujmout takovoto ptačí „paneláčky“. Skrývají ptačí příběh, který nemá na světě obdoby: právě díky nim se na východě kontinentu jiříčky modrolesklé (Progne subis) úplně vzdaly svých přirozených dutinových hnízdišť! Jde o zcela výjimečný případ, kdy se velká část populace určitého druhu synantropizovala nikoli vlastní aktivitou, ale cílenou činností člověka. Jedna z umělých kolonií (v obci Rainsville ve státě Alabama na jihovýchodě USA) čítá neuvěřitelných 2 200 budek. Montreal, provincie Québec, Kanada*

i u nás žije hned několik druhů z každého rodu. Co jiříčky?

Až donedávna byly jiříčky ve třech druzích. Kromě naší jiříčky obecné (*Delichon urbicum*) ještě jiříčka asijská (*D. dasypus*), která obývá jihovýchodní Asii, a jiříčka himálajská (*D. nipalense*), která hnízdí od Nepálu po

severní Vietnam. Nedávno ale byla od našeho druhu oddělena jiříčka sibiřská (*D. lagopodum*) – ta hnízdí v severovýchodní Asii. Díky tomuto oddělení dnes areál naší jiříčky zasahuje od nejzápadnější Evropy, včetně britských ostrovů, jen po střední Sibiř. Na jihu hnízdí naše jiříčka i v severovýchodní Africe a zasahuje i do Iránu. Nutno ale dodat, že ne všichni taxonomové se na uvedeném oddělení jiříčky sibiřské shodnou.

Nepřekvapilo vás výše uvedené „latinské“, tedy odborné, jméno jiříčky obecné? Kdo zná odborné označení ze starší literatury, možná druhový název *urbicum* považoval za překlep: vždyť se dříve všude psal jako *urbica*. Ano, psal, ale mylně. Až při revizích jmen v nedávné době se ukázalo, že správný název je *urbicum* (do detailů nebudu zacházet, zájemce odkážu na zdroj, k němuž se dostanu v poslední části tohoto článku).

Jak se vede jiříčce?

Název předešlé kapitoly mohl vzbudit dojem, že se budeme bavit o početnosti nikoli druhové (počet druhů v rodu), ale populační (počet jedinců v druhu). Pojďme se tedy zastavit ještě u této stránky jiříččí biologie.

Obecně se jiříčce vede dobře – je běžná a početná. Jen v Evropě je velikost její populace odhadována na 50000000 jedinců. U nás pak také úctyhodných 650000 až 1300000 kusů. To je dvojnásobek oproti vlaštovce obecné. Jiříček u nás od začátku 80. let minulého století navíc mírně přibývá.

Místně ale jiříčky ubývají. Například v Německu. Příčinou je nejspíš odstraňování hnízd z estetických a hygienických důvodů. Tak invazivní přístup je však u nás ilegální (viz dále).

Záhada zimoviště

Jiříčka obecná zimuje převážně v subsaharské Africe a drobné zimující populace bychom našli i na Arabském poloostrově a v nejjižnější Indii. Pro naši populaci se ale jedná o hrubý odhad: ze skoro 70 000 u nás okroužkovaných jiříček se totiž nepodařilo z Afriky získat ani jediné hlášení (Cepák J. a kol. 2008: Atlas migrace ptáků České a Slovenské republiky. Aventinum, Praha!).

Návratnost okroužkovaných jiříček je zanedbatelná i v rámci celé Evropy: už v 90. letech minulého století přesáhl počet tam okroužkovaných jiříček úctyhodný jeden milion, ale jen dvě desítky z nich se podařilo zaznamenat jižně od Sahary a dozvědět se tak více o tom, kde přesně zimují jedinci ze kterých evropských populací. Tato mimořádně nízká úspěšnost je nápadná i ve srovnání s ekologicky podobnou vlaštovkou, která též zimuje v subsaharské Africe. U nás bylo okroužkováno přes 400 000 vlaštovek a z nich máme 35 hlášení ze zimoviště. I to je bída (jedna desetina promile!), ale pořád lepší než jiříččí nula.

V budoucnu se snad dozvíme více. Především díky modernějším metodám, mezi něž patří analýza stabilních izotopů z peří a analýza dat z geolokátorů.

Vlaštovčí bratrstvo

Oproti téměř stovce zástupců čeledi vlaštovkovitých u nás pravidelně potká(vá)me druhy jen tři. Všechny jsou však výrazné a všeobecně známé i malým dětem. Jiříčka je nakonec poslední z těchto tří, který se dočkal cti stát se „Ptákem roku“ (viz závěr tohoto článku). Podrobněji se o nich dočtete

v brožurách vydávaných Českou společností ornitologickou. Vlaštovka byla dokonce prvním nositelem titulu Pták roku vůbec (Hudec K. a kol. 1992: Pták roku 1992 – vlaštovka obecná. ČSO, Praha). O břehuli jste se pak mohli podrobně dočíst před sedmi lety (Kolektiv autorů 2013: Pták roku 2013 – břehule říční. ČSO, Praha).

Tušili jste například, kolik toho taková vlaštovka (a nejspíš i jiříčka) za život nalétá? Kdosi si dal tu práci a spočítal, že takových 3 500 000 km! To máte 87krát okolo zeměkoule (žádné švindlování, pěkně po nejširší dráze po rovníku). I kdyby to byla pravda jen z poloviny, museli byste si zaletět na Měsíc a zpět, a to hned dvakrát, abyste se vlaštovce vyrovnali.

I když by to bylo zajímavé, není zde samozřejmě ani zdaleka prostor na plavbu mořem ostatních druhů vlaštovek, jiříček či břehulí. Každopádně jde o skupinu morfologicky velice jednotnou. Lov hmyzu ve vzduchu totiž klade na ptáky úzce vymezené požadavky – není tedy divu, že vlaštovkovití vypadají podobně, ať už vám víří nad hlavou v Jižní Americe, Austrálii či Africe. Největší proměnlivost je v délce ocasních per. Tam jde ale spíš o výsledek samičí vybíravosti při volbě partnera než o samotnou aerodynamiku při lovu.

Pro čeled' je také typické koloniální hnízdění, výjimečně i po stovkách či tisících hnízd v jedné kolonii. Jiříččí kolonie čítají zpravidla kolem půl tuctu hnízd, občas i desítky, výjimečně stovky. Ale koloniální nejsou všechny druhy. Každopádně právě koloniální způsob hnízdění vlaštovky obecné přispěl k tomu, že jde o jeden z nejlépe prozkoumaných ptačích druhů na světě vůbec. Několik zajímavých zástupců najdete na obrázcích a trochu informací k nim jsem propašoval do popisků.

▲ Jiříčka není vítaným hostem úplně všude – nicméně tento ptáček se hned tak odradit nenechá! Různé mechanické zábrany můžou nakonec jiříčce spíš prospět jako oporný podklad pro hnízdo. Hlubočky, ČR

▼ Našim jiříčkám můžeme pomoci nejen tím, že je nebudeme rušit. V době sucha jim můžeme poskytnout misku s blátem. Nebo kdykoli podpořit jejich hnízdění umělými hnízdy – využívají je ochotně. Neziďské jezero, Rakousko

Jiříčka v bezpečí?

Hliněné hnízdo jiříčky vzbuzuje dojem, že jde o nedobytnou „pevnost“ – nemyslím jen váhu hnízda (ta je kolem

půl kilogramu), ale i úzký vstupní otvor (výjimečně může mít i tvar „příjezdové“ trubičky). Tím přece nemůže žádný vetřelec proniknout. Nebo ano?

Je pravda, že hnízdní úspěšnost můžou drobní pěvci, kteří si staví otevřená hnízda, jiříčce jen závidět. Taková pěnice by byla „šťěstlím bez sebe“, kdyby čelila riziku vyžrání hnízda blízko nula procent. Přirozená častost predace našich pěvců je totiž kolem 50% – a to můžou „být rádi“, poněvadž u tropických ptáků je to zpravidla ještě více, kolem 75% (Grim T. & Remeš V. 2006: Opeřený průšvih. Víme vůbec něco o ptačí ekologii obecně? Vesmír 85/8: 462–472).

Přesto ani zdánlivě nedobytné hnízdo jiříčky neposkytne svým obyvatelům úplné bezpečí. Strakapoud velký, poštolka obecná i ostříž lesní se do něj údajně vzácně umí dostat. Neplechu může působit i vrabec domácí: zrovna jedno z pěti hnízd jiříček na oknech mého bytu se v loňském roce stalo cílem vrabčího útoku. Vrabčáci vyházel sotva vylíhla mláďata a ještě nevylíhla vejce jiříček a uzurpovali si hnízdo pro sebe. V Polsku dokonce jiříčky údajně trpí vrabčí genocidou natolik, že alespoň místně přešly z hnízdění vně budov do krytějších a bezpečnějších vnitřních prostorů – polské jiříčky vlaštovkovatí. Předpokládá se, že

uzounký vstupní otvor do hnízda jiříčky je adaptace právě proti vrabcům (kteří jsou o něco buclatější než jiříčky). Snad i proto je hnízdní úspěch jiříčky na ptačí poměry všeobecně velmi slušný: za hnízdní neúspěch může zpravidla počasí, úspěšně hnízdo opustí 60 až 80% mláďat.

Je pozoruhodné, že jiříččí hnízdo nepoznáme bezpečně jen podle známé poučky, že „hnízdí vně budov“. Vzácně zahnízdí i uvnitř – například tehdy, když využije staré hnízdo vlaštovky obecné. Platí to i naopak – i vlaštovka občas zahnízdí vně budov, nebo neobvykle třeba na držáku lampy (viz obr.). Taková hnízda ale častěji doplatí na své umístění, vyzerou je snáze predátoři.

Jiříčka v nebezpečí

Zatímco hnízdní predátoři představují pro jiříčku i v horším případě okrajový problém, mnohem podstatnější nebezpečí hrozí od toho, kdo dnes poskytuje jiříčce víc hnízdních příležitostí než příroda sama. Od člověka.

Ptactvo je až na výjimky mezi lidmi v oblíbenosti. Jiříčka je sympaták, ale vše má své hranice: trus padající na parapet či ektoparaziti, např. ptačí štěnice, stěhující se z hnízda do vašeho bytu jistě sympatie nevzbuzují. Bohužel občas někteří lidé volí extrémní řešení – hliněné hnízdo odstraní a zničí. Někdy dokonce už během hnízdní sezony. Jakékoli odstraňování jiříččích hnízd je však protiprávní, jde o porušení zákona 114/1992 Sb.

Bez povolení, tedy výjimky z obecné ochrany druhu, je porušením zákona i odebrání hnízda z fasády poté, co jiříčky už jsou na zimovišti. Odstraňování aktivních hnízd je samozřejmě také trestným činem. Stejně tak zákon

89 druhů, 21 rodů –
čeleď vlaštovkovitých
(Hirundinidae) je z celkem
243 ptačích čeledí co do
velikosti na 41. místě.
Přestože jde tedy o skupinu
na ptačí poměry relativně
početnou a kosmopolitní, jsou
vlaštovky velice morfologicky
jednotné. Jejich taxonomickou
přislusnost snadno poznáme
i při prvním setkání
s nějakým z exotických druhů,
např. vlaštovkou švitořivou
(Petrochelidon preussi).
Limbe, Kamerun

zakazuje zabraňovat stavbě hnízda jakýmkoli způsobem (např. zavěšováním starých CD či staniolových „fáborků“, viz obr.). V opravdu nutných případech lze o odchylný postup, tedy výjimku ze zákona, požádat magistrát či městský úřad obce s rozšířenou působností. Žadatel ale musí zdůvodnit a doložit, že jiné praktické řešení nelze použít.

V případě, že povolení k odchylnému postupu bude uděleno, lze bránit hnízdění například pomocí silonových lanek natažených v kritických místech, např. kolem oken. Správní orgán může kromě povolení výjimky také vyžadovat náhradní opatření, která mají vykompenzovat újmu způsobenou jiříčkám odebráním už existujících hnízd, nebo bráněním stavby nových. Náhradní opatření zahrnují použití fasádních barev, které neodpuzejí vodu, případně umístění pomocné dřevěné lišty, jež může sloužit jako opora pro hnízda. Správní orgán také může nařídit instalaci umělých hnízd (viz obr.).

Uvedené může nepoučeného překvapit. Vždyť byt či dům „je můj!“. Nicméně zákon mluví jasnou řečí: na toho, kdo hnízda poškozuje či odstraňuje, čeká pokuta až do výše 100000 Kč pro fyzické osoby. Pro právnické osoby a podnikatele je stanovena pokuta až do výše dvou milionů Kč.

K ochraně jiříček ale nestačí postupovat jen pasivně, tedy tím, že jim v hnízdění nebráníme nad parapetem okna našeho vlastního bytu či domu. Důležitý je aktivní přístup: pokud víme, že na domě budeme dělat stavební úpravy, je třeba předem konzultovat se správnými orgány postup a případná náhradní opatření. A pokud neujde vaší pozornosti odebrání hnízd či omezování hnízdění, je třeba neprodleně oznámit takový případ na Českou inspekci životního

prostředí (ČIŽP). Urgentní je to zejména v hnízdním období.

Parapety lze však v první řadě chránit neinvazivně – pod hnízdo umístíme dřevěnou či plastovou stříšku. Ta trus zachytí a parapet ochrání. Je třeba ale stříšku umístit nejméně 40 cm pod hnízdo, aby měly jiříčky dost manévrovacího prostoru pro přílety a odlety z hnízda. A co zmíněné ptačí štěnice? Ty, jak by řekl klasik, skutečně „na člověka nejdu“.

Pták roku

Ochranu našich opeřenců, včetně jiříček, vlaštovek či břehulí, má ve svém programu i Česká společnost ornitologická (<https://www.birdlife.cz/>). Jako každoročně i letos vyhlásila ČSO vybraný druh opeřence „Ptákem roku“. Letos tato čest připadla právě jiříčce.

Pokud se chcete o tomto důvěrně známém, ale přece jen stále ne ve všech ohledech detailně probádaném druhu dozvědět více, otevřete si zdarma dostupné číslo časopisu Ptačí svět. Jeho první letošní číslo je celé zasvěceno jiříčkám obecným. Mimo mnohé jiné se tam dočtete, že „odedávna platilo za dobré znamení, když zahnízdily v domě, a naopak bylo velkým neštěstím, když je někdo usmrtil nebo jim shodil hnízdo“.

Všichni příslušníci čeledi vlaštovkovitých jsou vzdušní hmyzožravci. Vlaštovka světlehnědá (Ptyonoprogne obsoleta) byla nedávno oddělena jako samostatný druh – z atlasů ji budete znát jako v. hnědou (P. fuligula). Podobné „štěpení“ postihlo i naši jiříčku (viz hlavní text). Neot Smadar, Izrael